

วิธีการของ มนุษยศาสตร์

เจตนา นาควัชร

คณะอักษรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

* บรรยายในการสัมมนาทางวิชาการ
เรื่อง มนุษย์ศาสตร์อะไร ทำไม อย่างไร
ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียง
ใหม่ วันที่ 7-8 พฤษภาคม 2525

ดังที่ผู้เขียนได้เคยกล่าวไว้ในบทความเรื่อง **แนวทางการวิจัยทางมนุษยศาสตร์**¹ การจำแนกวิทยาการออกเป็น 3 แขนงใหญ่ ๆ อันได้แก่ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ นั้นเป็นแบบอย่างความคิดตะวันตกที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของเขา การที่เราจะนำเอามโนทัศน์ของ “มนุษยศาสตร์” มาวิเคราะห์ในบริบทของไทยจึงมีข้อจำกัดอยู่ในแง่ที่ว่า เราอาจจะเสี่ยงความสับสนในแบบของ “ฝรั่งใส่ชฎา” ได้ยาก การอธิบายปัญหาของมนุษยศาสตร์จึงอาจจะต้องดำเนินไปด้วยการพิจารณาลักษณะของ “ความเป็นอื่น” ของวัฒนธรรมที่ห่างไกลจากเรา ควบคู่ไปกับการแสวงหา “ลักษณะร่วม” ที่อาจเทียบเคียงกันได้ จะขอพิจารณาปัญหาของ “วิธีการ” ไปพร้อม ๆ กับปัญหาของพื้นฐานทางวัฒนธรรม โดยจำแนกออกเป็นหัวข้อใหญ่รวม 7 หัวข้อด้วยกัน ดังนี้

1. การศึกษาต้นแบบจากอดีต

ความเชื่อมั่นในความเป็นเอกและความเป็นเลิศของวัฒนธรรมโบราณดูจะเป็นหลักสำคัญของการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ในตะวันตก แม้แต่ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 ประเพณีที่เรียกว่า “humanistic” ก็ดูจะยังมีได้เสื่อมถอยไป ในปี ค.ศ. 1964 “คณะกรรมการธิการว่าด้วยมนุษยศาสตร์” ของสหรัฐอเมริกาได้ตีความมนุษยศาสตร์ว่าเป็นการศึกษา “ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของประเพณีอันเสรีที่เราได้รับสืบทอดมาจากยุคคลาสสิกโบราณ”² ความสำนึกในเรื่องของความเป็นเอกของวัฒนธรรมโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมกรีกและโรมัน จึงจัดได้ว่าเป็นหลักของมนุษยศาสตร์ตามแบบแผนตะวันตก มรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของศิลปกรรมหรืองานเขียน จึง

กลายมาเป็นเนื้อหาของการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ ยกตัวอย่างเช่นในเรื่องของการศึกษาวรรณคดีในระดับอุดมศึกษานั้น แต่เดิมมาก็เป็นการศึกษาของวรรณคดีของกรีกและละติน กว่าจะมีนักวิชาการที่หว่าหาญพอที่จะฉางทางให้วรรณคดีของชาติต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในหลักสูตรได้ก็ตกเข้าไปถึงปลายศตวรรษที่ 19 แล้ว และก็ต้องมีการต่อสู้กันอย่างเผ็ดร้อนระหว่างพวก “หัวเก่า” กับ “หัวใหม่” การที่นักวิชาการบางคน เช่น F.R. Leavis ในอังกฤษกล่าวอ้างถึงความลุ่มลึกของวรรณคดีอังกฤษ ซึ่งเขาคิดว่าควรจะเป็นแกนกลางของอุดมศึกษาทั้งระบบ ก็เป็นเพราะเขาต้องการจะต้านประเพณีอนุรักษนิยมที่ผูกติดอยู่กับวัฒนธรรมกรีกและโรมันอย่างแน่นแฟ้น ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะในหลายแง่มุมนักคิดและศิลปินของยุคโบราณได้สร้างงานที่จัดได้ว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนชีวิตมนุษย์และธรรมชาติในหลายด้าน แสดงให้เห็นถึงความเจนจัดต่อโลกและความลึกซึ้งในด้านความคิด ซึ่งก็อาจจะครอบคลุมไปถึงกิจกรรมทางปัญญาในสาขาที่มีผู้มาจัดระบบใหม่เข้าไปในกลุ่ม “สังคมศาสตร์” เช่น ในเรื่องของการปกครองได้ด้วย ก็เห็นจะมีแต่วิทยาศาสตร์โบราณเท่านั้นที่คนรุ่นใหม่ในตะวันตกไม่อาจจะยอมรับได้อีกต่อไป ประเพณีของมนุษยศาสตร์จึงมิใช่ระบบความคิดที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อในเรื่องของความก้าวหน้า (progress) แต่ในบางลักษณะมนุษยศาสตร์ของตะวันตกเป็นไปในรูปของการมองย้อนหลังกลับไปสู่สภาวะอุดมคติ การศึกษาวิทยาการทางมนุษยศาสตร์จึงมักจะเริ่มต้นด้วยการศึกษา

ต้นแบบโบราณ เช่น การนำเอาประติมากรรมโบราณมาศึกษาอย่างละเอียด หรือการศึกษางานเขียนโบราณในด้านวรรณคดีปรัชญา หรือประวัติศาสตร์ คำว่า “humanitas” ในภาษาละติน บ่งชี้ในทางของกระบวนการขัดเกลาทางวัฒนธรรม และคนตะวันตกเป็นจำนวนมากก็เชื่อว่าวิธีการศึกษาที่ดีที่สุดก็คือการได้สัมผัสกับมรดกของวัฒนธรรมโบราณ

ประสบการณ์ของไทยก็คงจะมีทั้งสิ่งที่พ้องกันและแตกต่างไปจากแบบแผนของตะวันตก นักวิชาการบางคนอาจจะมองว่ามรดกทางวัฒนธรรมของอินเดียและของจีนเป็นรากของมนุษยศาสตร์แบบไทยก็ได้ ประเด็นที่อาจจะแตกต่างออกไปบ้างก็คงจะเป็นเรื่องของความชัดเจนในเรื่องของภาษาโบราณ ซึ่งอาจจะอยู่ในวงที่แคบกว่าในระบบการศึกษาของบ้านเรา ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเรื่องของความสามารถในทางภาษาโบราณผูกติดอยู่กับภาษาบาลีเสียเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นการเอาเรื่องของการเรียนภาษาโบราณไปผูกกับศาสนาศึกษา (ซึ่งเทียบเคียงได้กับเฉพาะภาษาละติน) เรื่องของภาษาสันสกฤตเป็นเอกลักษณ์ของผู้รู้ในวงแคบ ความต็มตำในมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นงานเขียนซึ่งตกทอดมาจากยุคโบราณ จึงเป็นเรื่องของชนกลุ่มน้อย นอกจากนี้ประเพณีการศึกษาเรื่องโบราณที่ไม่ผูกพันกับเรื่องของศาสนา คือเป็นการศึกษาทางโลก (secular learning) จึงมิใช่เป็นรูปแบบการศึกษาของไทยมาแต่เดิม อีกประการหนึ่งเราก่อตั้งการศึกษาอย่างเป็นทางการ (formal education) ขึ้นมาในยุคที่ตะวันตกได้แผ่

อิทธิพลเข้ามาแล้ว โรงเรียนของเราจึงเป็นสำนักที่เตรียมคนไว้สู้กับฝรั่งด้วย ศิลปอาชีพสมัยใหม่ การศึกษากับการทำประเทศให้ทันสมัยจึงเป็นของที่คู่กันในระบบของไทย โรงเรียนของเราจึงมีใช้ที่ที่จะสร้างความต็มตำว่าวัฒนธรรมโบราณของอินเดีย หรือของจีน ซึ่งตรงกันข้ามกับโรงเรียนในตะวันตก อันเป็นจุดศูนย์กลางของการศึกษาวัฒนธรรมโบราณ

ที่ได้นำเอาประเพณีการศึกษาของตะวันตกกับของไทยมาเปรียบเทียบกัน ณ ที่นี้ ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า การ

หยิบยืมเอามโนทัศน์ตะวันตก เช่น “มนุษยศาสตร์” เข้ามาใช้ในบริบทของไทยนั้นเป็นสิ่งที่จะต้องใช้ด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ยิ่งถ้าเราจะต้องพิจารณาเรื่องของมนุษยศาสตร์ในกรอบของอุดมศึกษาไทยด้วยแล้ว เราก็ยิ่งจะต้องเตือนสติตัวเราเองอยู่ตลอดเวลาว่า อุดมศึกษาไทยเริ่มขึ้นมาในรูปของสถาบันวิชาชีพ และการที่จะนำเอาความคิดเรื่อง “liberal education” เข้ามาครอบความเชื่อมั่นในเรื่องของความเป็นเลิศและคุณประโยชน์ของวิชาชีพด้วยแล้ว ก็คงจะมีปัญหา

ที่แก้ได้ง่าย มนุษยศาสตร์แบบไทย เป็นการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ (informal education) มาแต่ไหนแต่ไร การศึกษาอย่างเป็นทางการของเขาตั้งอยู่บนรากฐานของ “อาชีวนิยม” (vocationalism) การสร้างความชื่นชมในวัฒนธรรมโบราณเป็นภารกิจทางการศึกษาแบบที่องค์กรของการศึกษาอย่างเป็นทางการยังขาดความชัดเจนอยู่ วิธีการที่เหมาะสมที่สุดในการให้การศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ ก็คงจะต้องเป็นไปในรูปแบบของการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ หรือการปรับแบบ

ของการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการเข้ามาใช้ในสถาบันการศึกษา ดังที่จะได้อภิปรายในช่วงหลังของบทความนี้

2. ความสำนึกเชิงประวัติศาสตร์

อาจจะมีความเข้าใจผิดได้ว่าการสนใจของเก่าเป็นความคิดที่ไม่ก้าวหน้า เป็นไปในแบบที่ว่า ถ้าเก่าแล้วจะต้องดีไปหมด เป็นความนิยมในรูปของการรักของเก่าในตัวของมันเอง (antiquarianism) ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ จะขอยกตัวอย่างตะวันตกมาเทียบเคียงอีกครั้งหนึ่ง เพื่อชี้ให้เห็นถึงความต่อเนื่องระหว่างอดีตกับปัจจุบัน T.S.Eliot กวีชาวอเมริกัน ซึ่งได้ไปตั้งรกรากอยู่ในประเทศอังกฤษ ได้กล่าวไว้ว่า

“.....ประเพณีเป็นสิ่งที่มีความหมายกว้างมาก มันไม่ใช่เป็นเรื่องของการรับมรดก และถ้าท่านต้องการจะได้มันมา ท่านก็จะต้องใช้ความพากเพียรพยายามอย่างมหาศาล ในขั้นแรกมันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสำนึกเชิงประวัติศาสตร์... ..และความสำนึกเชิงประวัติศาสตร์นี้ เกี่ยวพันกับการมองอดีต ที่มีชีวิตในรูปของความเป็นอดีตของอดีต แต่ในรูปของความเป็นปัจจุบันของอดีต ความสำนึกเชิงประวัติศาสตร์กำกับให้นักเรียนสร้างงานขึ้นมา โดยที่มีชีวิตแต่เพียงคำหนึ่งว่า เขาเป็นคนของยุคของเขาเอง หากแต่เขาจำต้องสำนึกว่าบรรพคตคือของยุโรปทั้งหมด นับตั้งแต่โฮเมอร์เป็นต้นมา รวมไปถึงบรรพคตทั้งหมดของประเทศของเขาเอง ดำรงอยู่ได้พร้อมกันและรวมกันเป็นระบบเดียวกัน ความสำนึกเชิงประวัติศาสตร์นี้เอง... ที่ทำให้นักเขียนสำนึกในสถานะของเขาในมิติของเวลา ได้เป็นอย่างดี คือทำให้เขาสำนึกใน

ลักษณะร่วมสมัยของเขาเอง” (3)

เราจะเห็นได้ว่าความชื่นชมในอดีตมิใช่เป็นความเพ้อคลั่งของนักสะสมของเก่า หากแต่เป็นการหยั่งรากทางวัฒนธรรมไปสู่พื้นฐานอันมั่นคง แล้วใช้ฐานนั้นเป็นการสร้างสรรค์งานที่มีลักษณะ “ร่วมสมัย” ต่อไป มิติทางประวัติศาสตร์เป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษยศาสตร์ และตามความเห็นของ Eliot นั้น การครอบครองอดีตมิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เองโดยสัญชาตญาณ แต่เป็นผลของ “การใช้ความพากเพียรพยายามอย่างมหาศาล” ประเด็นที่พึงสังเกตในที่นี้ก็คือ การเข้าครอบครองมรดกทางวัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล มนุษยศาสตร์เป็นวิทยาการที่ตั้งอยู่บนรากฐานของเอกลักษณ์ คือ เอกลักษณ์ของผู้ให้และเอกลักษณ์ของผู้รับ นอกจากนี้ความทะเยอทะยานของนักมนุษยศาสตร์ก็มักจะเป็นไปในแบบของการแสวงหาความรู้รวบยอด คือปรารถนาที่จะได้ภาพรวมที่มีทั้งเอกภาพและความต่อเนื่อง นั่นคือหลุมพรางของมนุษยศาสตร์ที่ใฝ่ที่จะหาข้อสรุปจากฐานของข้อมูลอันจำกัด เพราะไม่มีปัจเจกบุคคลใดที่จะกล่าวอ้างได้ว่า เขาครอบครองบรรพคตตะวันตกในช่วง 2,000 ปีมาแล้วอย่างซ่านิชาญาณ การแสวงหาความรู้เชิงมนุษยศาสตร์จึงเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นถึงข้อจำกัดของมนุษย์เอง และเราก็คงจะต้องยอมรับว่าภาพของอดีตที่ปัจเจกบุคคลสร้างขึ้นมาจากใจปรารถนานั้น เป็นแต่เพียง “มโนภาพ” มีลักษณะเป็นอัตนัยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

วิธีการพรรณนาของ Eliot ก่อนข้าง

จะเป็นนามธรรมอยู่ แต่อันที่จริงแล้ว ความสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ก็มีจำเป็น จะต้องเป็นไปในรูปของการแสวงหา อย่างเป็นวิชาการ (scholarly pursuit) ที่คนตะวันตกเป็นจำนวนมากมีความ สำนึกเชิงประวัติศาสตร์ ก็เป็นผลมา จากสิ่งแวดล้อมเอื้ออำนวย และ สิ่งแวดล้อมดังกล่าวก็เป็นเรื่องของวัตถุ เสียไม่น้อย ไม่เป็นการแปลกประหลาด อะไรเลยที่นักศึกษาระดับปริญญาตรี ในมหาวิทยาลัยตะวันตกเก่า ๆ สักแห่ง หนึ่ง จะได้ครอบครองห้องนอนในหอ คอย (ที่มีได้ทำด้วยงาช้าง) ในดึกเก่า ๆ สักแห่งหนึ่งซึ่งมีอายุ 500 ปี และเมื่อ เขาเดินไปฟังคำบรรยาย เขาก็อาจจะ ต้องข้ามสะพานเก่า ๆ แห่งหนึ่งซึ่งสร้าง ขึ้นในสมัยโรมัน เพื่อที่จะไปเข้าห้อง บรรยายในอาคารเก่าอีกหลังหนึ่งที่สร้าง ขึ้นในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา เขาคิดมีวิญญาณ อดีตที่ยังดำรงคงอยู่เป็นรูปธรรมใน ปัจจุบัน ความสำนึกในระดับชาวบ้าน เช่นนี้อาจจะเป็นแรงกระตุ้นให้เขาแสวง หาความหมายและคุณค่าจากอดีต ด้วยวิธีการที่เอาจริง เอาจริงเอาจังแบบ ที่ Eliot ต้องการก็ได้ มนุษยศาสตร์เป็น วิทยาการเสรี ที่เรียนรู้ได้ด้วยวิธีการที่ ไม่เป็นทางการ

ความสำนึกในประวัติศาสตร์เช่น ว่านี้ ไม่จำเป็นจะต้องเป็นเอกลักษณ์ของ วัฒนธรรมใด และในแง่ที่คนไทยก็อาจ จะไม่ต้องยกกว่าชาติอื่น ประเด็นที่เป็น ปัญหาก็คือในยุคปัจจุบันเราอาจจะคิด ว่าคนส่วนใหญ่ขาดความสำนึกเชิง ประวัติศาสตร์ และไม่รักชาติเท่าที่ควร จึงจำเป็นจะต้องโหมสร้างความคิด ดังกล่าวอย่างขมกัเขม้น ด้วยวิธีการ ของการศึกษาเพื่อมวลชน (mass edu-

cation) เราอาจจะลืมไปว่าวิธีการของ มนุษยศาสตร์ คือ การกระตุ้นการแสวง หาความหมายและคุณค่าของปัจเจก บุคคลด้วยตัวของเขาเอง ในกรอบของ สถาบันการศึกษา เราก็มักจะชอบที่จะ จัดหลักสูตรแบบสำเร็จรูปที่ให้ทั้ง ความรู้และปลุกระดมปัญญา โดยที่เรา หวังว่า “การสอน” จะเป็นการกำหนด พฤติกรรมที่คงทนถาวร หลังจากที่นัก-เรียนได้ออกจากห้องเรียนไปแล้ว แต่ นักการศึกษาย่อมจะรู้ดีว่า การ “ให้” ความรู้ต่อผู้เรียนนั้นไม่อาจเทียบเทียม ได้กับการที่ผู้เรียน “แสวงหา” และ “ค้นหา” ความหมายและคุณค่าด้วย ตัวของเขาเอง เช่นเดียวกับการศึกษา ดันแบบจากอดีต การสร้างความสำนึก เชิงประวัติศาสตร์ น่าที่จะเป็นไปใน ลักษณะของการศึกษาอย่างไม่เป็น ทางการ

3. ความยิ่งใหญ่ของคน

นักปราชญ์และศาสดาอาจจะมี ความเห็นแตกต่างกันไปได้ในเรื่องของความ ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ หรือในเรื่องของ ความน่าพิสมัยของมนุษย์ หรือในเรื่อง ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ โลกและจักรวาล แต่มนุษยศาสตร์คง จะเป็นวิทยาการที่อ่อนเปลี้ยไปเสียนาน แล้ว ถ้าคนส่วนใหญ่คิดว่ามนุษย์มิใช่ จุดศูนย์กลางของกิจกรรมทางปัญญา ทั้งหลายทั้งปวง ถ้าเราจะมองกลับไป ยังบริบทของตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง เรา ก็จะพบว่า มนุษยศาสตร์ได้กลายมา เป็นศาสตร์ที่สำคัญด้วยเหตุบังเอิญ ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่ารากฐานของมนุษย-ศาสตร์ตะวันตกอยู่ที่วัฒนธรรมกรีก ซึ่งให้ความสำคัญต่อเรื่องของมนุษย์

เป็นอย่างมาก มโนทัศน์ที่เกี่ยวกับมนุษย์ และที่เกี่ยวกับความยิ่งใหญ่ของมนุษย์ เกิด ก่อนคริสตศาสนา ที่สอนให้มนุษย์ นอบน้อมต่อมตน และที่สำคัญยิ่งไป กว่านั้นก็คือ เกิด ก่อน การค้นพบทาง วิทยาศาสตร์ว่า โลกมิได้เป็นศูนย์กลาง ของจักรวาล หากแต่ดวงอาทิตย์เป็น ศูนย์กลางของสุริยจักรวาล มนุษย์จึง เชื่อว่าตนยิ่งใหญ่ตลอดมา และถึงแม้ วิทยาศาสตร์จะพิสูจน์ว่ามนุษย์มีพลัง เป็นรองอาทิตย์ผู้มีพลังเป็นเอกแล้ว มนุษย์ก็ยังอดหลงตัวเองต่อไปไม่ได้ เรื่องของการมองโลกในแง่ดี ผูกติดอยู่ กับความเชื่อของคนตะวันตกว่ามนุษย์ จะพัฒนาตัวเองให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นได้ (perfectibility of man) ตัวอย่างของ มนุษยศาสตร์แบบตกขอบก็เห็นจะได้ แก่งานประพันธ์เรื่อง *Essay on Man* ของ Alexander Pope กวีอังกฤษใน ศตวรรษที่ 18 ความเชื่อมั่นในความยิ่ง ใหญ่ของมนุษย์แผ่เข้าไปในภาษาที่ คนตะวันตกใช้อยู่ในชีวิตประจำวันเสีย ด้วยซ้ำ คำว่า “humanize” ย่อมจะ ต้องมีความหมายในทางบวก และคำ ว่า “de-humanize” ย่อมจะต้องมีความ หมายในทางลบ ในระบบของปรัชญา ความคิดใดที่ปฏิเสธไม่ยอมรับการมอง โลกในแง่ดีอันมีมนุษย์เป็นตัวกลาง ก็ ย่อมจะถูกจัดให้เข้าระบบของ “สูญนิยม” (Nihilism) เมื่อการปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดขึ้น และส่งผลให้เทคโนโลยี เข้ามาครองโลก นักมนุษยศาสตร์ก็ยัง คิดว่ามนุษย์น่าที่จะมีอำนาจเหนือเทค- โนโลยีได้ และทางรอดของมนุษยชาติ ก็คือ การทำให้เทคโนโลยีมีลักษณะ เป็นมนุษย์ (humanization of tech- nology) การศึกษาด้านมนุษยศาสตร์

จึงจำเป็นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในเรื่องความเป็นเอกของมนุษย์ และวิธีการศึกษาใดที่พาให้เราเบี่ยงเบนความสนใจไปจากเรื่องของมนุษย์ ก็ย่อมจะจัดได้ว่าเป็นทางที่เพี้ยนไปจากวิธีการของมนุษยศาสตร์

ระบบความคิดแบบไทยที่ได้รับ การหล่อหลอมจากพุทธศาสนา คงจะ มีความอ่อนน้อมถ่อมตนในเรื่องของมนุษย์มากกว่าความคิดตะวันตกที่เป็น แน่ จะขอยกตัวอย่างความคิดทางพุทธ ในส่วนที่เกี่ยวกับมนุษย์กับธรรมชาติ มาดังนี้

“การที่แยกออกมาเป็นคำต่างหาก กันว่ามนุษย์กับธรรมชาติก็ดี มนุษย์ สามารถบังคับควบคุมธรรมชาติได้ก็ดี เป็นเพียงสำนวนภาษา แต่ความเป็นจริงแล้วมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งในธรรมชาติ และการที่มนุษย์ควบคุมบังคับธรรมชาติได้ ก็เป็นเพียงการที่มนุษย์ ร่วมเป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งและผลักดันปัจจัยอื่น ๆ ในธรรมชาติให้ต่อเนื่อง สืบทอดกันไปจนบังเกิดผลอย่างนั้น ๆ ขึ้น เป็นแต่ในกรณีของมนุษย์นี้มีปัจจัย ฝ่ายจิต อันประกอบด้วยเจตนาเข้าร่วม กระบวนการด้วย จึงมีการกระทำและ ผลการกระทำอย่างที่เรียกว่าสร้างสรรค์ ขึ้น”(4)

มนทัศน์ที่เกี่ยวกับมนุษย์ใน ธรรมชาติ อาจจะแตกต่างจากเรื่อง ของมนุษย์ เหนือ ธรรมชาติอยู่น้อย และในโลกปัจจุบันหลักการของมนุษย์ ใน ธรรมชาติอาจจะเป็นตัวกำกับการ ศึกษาทางมนุษยศาสตร์ ที่จะยังผลไป ในทางสนับสนุนความอยู่รอดของมนุษย์- ชาติได้ เพราะหลักการของมนุษย์ เหนือ ธรรมชาติอาจจะผลักดันให้คนบาง

จำพวกที่ขาดสตินำเอาเทคโนโลยีมา ใช้ในการครอบครองธรรมชาติอย่าง ไม่มีขอบเขตจนเป็นการทำลายธรรมชาติ การแปรความสำนึกในความยิ่งใหญ่ ของมนุษย์ มาเป็นความสำนึกสถานะ อันแท้จริงของมนุษย์ในธรรมชาติ อาจ จะเป็นทางรอดทางเดียวของมนุษยชาติ ก็ได้

4. คนสัมพันธ์คน หรือคนสัมพันธ์ “ตัวแทน” ของคน

ถ้าเราจะถือว่า “ข้อมูล” ของการ ศึกษาทางมนุษยศาสตร์ ได้แก่ ตัวมนุษย์ พฤติกรรมมนุษย์ และงานสร้างสรรค์ ของมนุษย์แล้ว(5) เราอาจจะต้องยอม รับว่าวิวัฒนาการทางวิชาการของยุค ใหม่ ซึ่งเป็นไปในทางของการจำแนก วิชา ทำให้เกิดศาสตร์ใหม่ ๆ ขึ้น ซึ่ง นักวิชาการปัจจุบันอาจจะไม่คิดว่าเป็น ส่วนหนึ่งของมนุษยศาสตร์ แน่นนอนที่ สุดที่การศึกษามนุษย์ในด้านกายภาพ และชีวภาพเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในระดับ ของปัจเจกบุคคลก็อาจจะกลายเป็น เรื่องของจิตวิทยาไป ซึ่งก็มีวิธีการศึกษา ที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้นทุกที ถ้าเป็น การศึกษาพฤติกรรมในระดับสังคม เราก็จะต้องยอมรับอีกเช่นกันว่า สังคม ศาสตร์ได้ปลดปล่อยตัวเองออกไปจาก อาณัติของมนุษยศาสตร์เสียแล้ว สิ่ง ที่ยังหลงเหลืออยู่และเป็นสมบัติชิ้นสุดท้ายของมนุษยศาสตร์ก็คือ ผลงาน ของ มนุษย์ ซึ่งอาจจะเป็นไปในรูปของงาน เขียน หรือศิลปกรรมด้านทัศนศิลป์ หรือศิลปะการแสดง ระบบการศึกษา ทางมนุษยศาสตร์แบบโบราณอาจจะ ให้โอกาสมนุษย์ได้สัมผัสกับมนุษย์

หรือสัมผัสกับ “ของจริง” มากกว่าใน ปัจจุบัน แม้แต่ระบบการแสวงหาความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ก็มักจะเป็นไป ในแบบของทศปาโมกข์ คือ ศิษย์กับ ครู สัมผัสกันด้วยปัญญา คือ มนุษย์ สัมผัสกับมนุษย์ นักปราชญ์ศาสตรา โภราณเพ่งพิเคราะห์มวลมนุษย์และ สรรพสิ่งจนแตกฉาน แล้วก็ถ่ายทอด ความเจนจัดต่อโลกของท่านโดยตรง ต่อศิษย์ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วก็ใช้ว่าจะเป็น ความรู้ที่เดินทางสายเดียว คือมิใช่เป็น การบรรยาย แต่เป็นการสนทนา เป็น การอภิปรายตอบโต้ คือเป็นการพูดกัน (dialogue) นั่นคือวิธีการที่แท้จริงของ มนุษยศาสตร์

การศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ใน ปัจจุบันใช้ข้อมูลที่เป็น “ผลงาน” ของ มนุษย์เสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก็มีทั้งส่วน ดีและส่วนเสีย และในบางกรณีก็เป็น สิ่งที่เสี่ยงไม่ได้ การศึกษามรดกทาง วัฒนธรรม การสร้างความสำนึกเชิง ประวัติศาสตร์ อันเป็นวิธีการที่สำคัญ ของมนุษยศาสตร์ จำเป็นต้องพึ่งข้อมูล ที่เป็น “ผลงาน” ถ้าปราศจากข้อมูลใน ลักษณะนี้แล้ว อาณาจักรของมนุษย- ศาสตร์ก็คงจะแคบลงไปหมด เพราะ จะกลายเป็นเพียงการสังเกตสิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวกับมนุษย์โดยบุคคลหนึ่งในกาละ และเทศะหนึ่ง จริงอยู่ประสบการณ์ ปฐมภูมิ มีความเข้มข้นที่เราปฏิเสธไม่ ได้ แต่เราก็คงจะไม่ปฏิเสธคุณค่าของ ประสบการณ์ทุติยภูมิ ที่มาจากการสัมผัส กับผลงานของมนุษย์ ความกว้าง ขวางและความหลากหลายของอาณา- จักรแห่งมนุษยศาสตร์ขึ้นอยู่กับ การยอมรับว่า “ตัวแทน” ของมนุษย์ที่เป็น ไปในรูปของ “ผลงาน” เป็นสิ่งที่พึง

ศึกษา และนำศึกษา

จะสังเกตได้ว่าในระบบของการศึกษาอย่างเป็นทางการ (formal education) นั้น เนื้อหาที่เราใช้ในการศึกษาก็มักจะเป็นตัวผลงานเสียเป็นส่วนใหญ่ ยกตัวอย่างเช่นการศึกษาปรัชญา “อุปการณ” ที่ใช้ในการเรียนการสอนก็คือ “ผลงาน” ของนักปราชญ์ ซึ่งมักจะเป็นในรูปของ “งานเขียน” นักปรัชญาอาจจะได้เปรียบนักมนุษยศาสตร์สาขาอื่น ๆ อยู่บ้างตรงที่ว่า ในหลายกรณีทีเดียวที่ครูผู้สอนปรัชญาด้วยการนำเอา “ตัวบท” (text) ของนักปราชญ์ต่าง ๆ มาอภิปราย ก็มักชอบที่จะแสดงความความคิดเห็นของตนเองออกมา หรือชักชวนให้ศิษย์ของตนได้แสดงความคิดเห็นของตนเอง โดยใช้ “ตัวบท” เป็นแรงกระตุ้น สิ่งทีที่พึงสังเกตในที่นี้ก็คือ ตัว “ผลงาน” ที่นำมาศึกษานั้นมิใช่มีสถานะเป็นวัตถุ หากแต่เป็นตัวแทนของมนุษย์เป็นตัวงานที่มีความหมายและคุณค่าอยู่ในตัว แม้แต่มนุษยศาสตร์แขนงอื่น เช่น ประวัติศาสตร์ศิลป์ ก็มีวิธีการศึกษาที่เชื่อว่าแตกต่างจากปรัชญาเสียทีเดียว จริงอยู่ตัวข้อมูลที่เป็น “ผลงาน” นั้น อาจจะมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมมากกว่าผลงานทางปรัชญา จนทำให้นักวิชาการบางคนหลงไปว่าผลงานนั้นเป็นวัตถุ เป็นสสารที่จะนำมาศึกษาได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ความจริงมีอยู่ว่า ศิลปกรรม ซึ่งแม้จะเป็นวัตถุที่เห็นได้ด้วยตาและจับต้องได้นั้น เป็นผลงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ มิได้เป็นสิ่งที่อุบัติขึ้นเองแต่มีผู้สร้าง ผลงานนั้นจึงเป็นที่รวมของความหมายและคุณค่า ซึ่งผู้สร้างต้องการจะถ่ายทอดมายังผู้รับ การศึกษาศิลปกรรม

ในแง่ของมนุษยศาสตร์จึงเป็นการที่ผู้รับเอาตัวเข้าไปทาบศิลปกรรมนั้นด้วยปัญญาโดยมุ่งที่จะรับ “สารสนเทศ” ทางปัญญาจากผู้สร้าง การที่นักวิชาการทางศิลปะบางเผ่าบาง “สกุล” พยายามจะทำประวัติศาสตร์ศิลป์ให้เป็นวิทยาศาสตร์ด้วยการมุ่งศึกษาเฉพาะเรื่องของรูปแบบ (style) หรือการกำหนดอายุ จึงเป็นการหันหลังให้กับวิธีการทางมนุษยศาสตร์ ซึ่งจำเป็นจะต้องศึกษาบริบททางวัฒนธรรมของงานศิลปะ และความหมายและคุณค่าของตัวงาน นักวิทยาศาสตร์ที่แท้จริงอาจจะเห็นว่าวิธีการเชิงวิทยาศาสตร์ดังกล่าวเป็นเพียงแค่วิทยาศาสตร์ก๊อม่ล (pseudoscience) ก็ได้

ความสับสนที่เกิดขึ้นจากการมุ่งศึกษาผลงานของมนุษย์ก็ถือว่าเป็นปัจจุบันวิธีการของการนำมนุษย์ไปสัมผัสกับมนุษย์ ได้ย่ำยีฐานจากมนุษยศาสตร์ไปยังสังคมศาสตร์เสียแล้ว วิทยาการด้านสังคมศาสตร์บางสาขา เช่น มานุษยวิทยา ใช้วิธีการศึกษาที่เรียกได้ว่าเป็นวิธีการดั้งเดิมของมนุษยศาสตร์ แม้แต่สังคมวิทยาที่ใช้การสัมผัสกับ “ประชากร” ด้วยการสัมภาษณ์ (แม้ว่าวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล และจุดประสงค์ของการศึกษา จะแตกต่างออกไปจากมนุษยศาสตร์) ในขณะที่นักวิชาการทางมนุษยศาสตร์บางสาขา เช่น วรรณคดีศึกษา ยังหมกมุ่นอยู่กับเฉพาะตัวงาน เรื่องของวรรณคดีศึกษาอาจจะชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนบางประการของมนุษยศาสตร์เอง นักวรรณคดีบาง “สำนัก” มีความเชื่อว่าความยิ่งใหญ่ของวรรณคดีนั้นอยู่ที่ว่าเป็นงานสร้างสรรค์ และยังไปกว่านั้นเป็นงาน

สร้างสรรค์ด้วยจินตนาการ กระแสสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับผู้อ่านจึงเป็นการสื่อ “สารสนเทศ” และรับ “สารสนเทศ” ด้วยจินตนาการ ความหมกมุ่นอยู่กับเรื่องของจินตนาการบางครั้งก็ผลักดันให้นักวิชาการด้านนี้เชื่อว่า โลกแห่งจินตนาการนั้นมีสถานะอยู่เหนือโลกแห่งความเป็นจริงเสียด้วยซ้ำไป แทนที่การศึกษาวรรณคดีจะเป็นทางที่จะสร้างความเข้าใจในเรื่องของชีวิต ก็กลับกลายเป็นการสนับสนุนลัทธิหลีกหนีชีวิตจริง (escapism) ไป

อันตรายอีกประการหนึ่งที่มาจากการศึกษา “ผลงาน” ก็คือ การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษาทางมนุษยศาสตร์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น การศึกษาผลงานที่เป็นตัวแทนของมนุษย์ก็เป็นการถอยห่างจากตัวมนุษย์มาอยู่ในระดับของ วัตถุนิยม แล้วแต่การนำเอาเทคโนโลยีเข้ามาถ่ายทอดผลงานไม่ว่าจะเป็นในลักษณะของ รูปถ่าย แถบบันทึกเสียง แถบบันทึกภาพ หรือภาพยนตร์ก็ดี ก็จัดได้ว่าเป็นการเคลื่อนถอยจากระดับวัตถุนิยมมาสู่ระดับ คตินิยม ซึ่งก็มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ยกตัวอย่างเช่นในการศึกษาด้านจิตศิลป์ การใช้แผ่นเสียง หรือแถบบันทึกเสียงเข้ามาช่วย ทำให้ขอบเขตของการศึกษาขยายวงออกไปได้กว้างไกลมาก ในด้านทัศนศิลป์ก็เช่นกัน ข้อเสียก็คงจะอยู่ที่ว่าเทคโนโลยีได้พรากงานศิลปะออกจากบริบทที่แท้จริงของมัน และตัวงานที่อยู่นอกบริบทก็อาจจะสื่อความหมายที่ผิดเพี้ยนไปจากของจริงก็ได้ นักมนุษยศาสตร์จำจะต้องสำนึกในข้อจำกัดของ “เครื่องมือ” ต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อสำนึกได้เช่นนี้แล้ว นักมนุษยศาสตร์ก็

คงจะต้องหาทางเดินย้อนรอยสวนทางไปในระบบ “ไตรภูมิแห่งมนุษยศาสตร์” ให้ได้ นั่นคือการเดินทางกลับจากคติ-ภูมิ แห่งเทคโนโลยีผ่าน ทุติยภูมิ แห่งผลงานหรือตัวแทนของมนุษย์ ไปสู่ ปฐมภูมิ แห่งตัวมนุษย์เอง การที่นักวิชาการจำนวนหนึ่งเริ่มให้ความสนใจกับเรื่อง คติชาวบ้าน อย่างจริงจังก็อาจจะเป็นทางหนึ่งที่จะชักนำให้นักมนุษยศาสตร์กลับไปสัมผัสกับมนุษย์อย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง

5. วัฒนธรรมทางหนังสือ

ประเด็นที่สืบเนื่องจากการพิจารณาเรื่องของ “ตัวแทนของคน” ก็คือบทบาทของ “หนังสือ” ในฐานะที่เป็น “ตัวแทน” ที่มีอิทธิพลที่สุด เกี่ยวกับเรื่องนี้เราก็คงจำเป็นจะต้องกลับไปพิจารณาสถานะของสังคมตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง เพราะการนำเอามนุษยศาสตร์ไปผูกติดกับ “วิชาหนังสือ” นั้นดูจะเป็นบาปชั้นปฐมที่ก่อกำเนิดขึ้นในโลกตะวันตกอีกเช่นกัน นับแต่โบราณกาลมาแล้ว ความเชื่อในความสำคัญของภาษาและหนังสือดูจะเป็นเอกลักษณ์ของความคิดตะวันตก ปราชญ์โรมัน Quintilian กล่าวไว้ว่าจุดประสงค์ของการศึกษาก็คือการสร้าง “คนดีที่ใช้ภาษาได้อย่างชัดเจน” (เรียกเป็นภาษาละตินว่า “vir bonus, dicendi peritus”)⁽¹⁰⁾ และ

ตราบจนถึงศตวรรษที่ 20 ก็ยังมีผู้เชื่อว่าการถ่ายทอดความคิดด้วยภาษาเป็นวิธีการสืบทอดวัฒนธรรมที่ได้ผลดีที่สุด นักวรรณคดีชั้นนำของเยอรมัน Ernst Rönert Curtius ได้กล่าวไว้ว่า

อื่น ทั้งนี้เพราะวรรณคดี.....เป็นตัวสื่อแห่งความคิด ซึ่งทัศนศิลป์ทำไม่ได้..... วรรณคดีมีเสรีภาพซึ่งทัศนศิลป์ไม่มี ในโลกของวรรณคดีอดีตก็คือปัจจุบัน..... ข้าพเจ้าสามารถที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นทางสายตรง เป็นกันเอง และที่เต็มไปด้วยชีวิตชีวาเกี่ยวกับวรรณคดีของทุกยุคทุกสมัยและของชาติต่าง ๆ ได้ซึ่งข้าพเจ้าหาไม่ได้กับศิลปะอื่น งานศิลปะนั้นข้าพเจ้าจะต้องเดินทางไปชมในพิพิธภัณฑ์ หนังสือมีลักษณะของความ เป็นจริงเหนือกว่ารูปภาพมาก”(11)

ข้อความที่คัดมานี้คงจะไม่เป็นที่ ยอมรับของนักมนุษยศาสตร์ทุกคนไป แต่ก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อมั่นใน “วัฒนธรรมทางหนังสือ” อาจจะเป็นกลายเป็นเทพปกรณัมของยุคใหม่ขึ้นมาได้อย่างง่าย ๆ ในประเทศที่ความคิดแบบอนุรักษนิยมมีอำนาจต่อรองสูง เช่น ประเทศอังกฤษ ก็ยังมีผู้เชื่อกันมาจนกระทั่งถึงกลางศตวรรษที่ 20 ว่าการศึกษาระดับอุดม ที่ดีที่สุดสำหรับนายกรัฐมนตรีในอนาคต ก็คือ การศึกษาวิชา “Classics” ซึ่งหมายถึงการศึกษาปรัชญา ประวัติศาสตร์ และวรรณคดีของกรีกและโรมัน ซึ่งก็จัดได้ว่าเป็น “วิชาหนังสือ” อย่างเต็มรูป เรื่องของความภาคภูมิใจที่มีต่อ “หนังสือ” มิใช่ผูกติดอยู่กับวัฒนธรรมกรีกและโรมันแต่อย่างเดียว แต่ก็เป็นอิทธิพลทางปัญญาความคิดที่มาจากคริสตศาสนาด้วย ยิ่งในเมื่ออิกายโปรเตสแตนท์ได้ก่อตั้งขึ้นมาสำเร็จแล้วความสำคัญของพระคัมภีร์ก็ยิ่งมีมากขึ้น เพราะความศักดิ์สิทธิ์ของพระคัมภีร์ซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อทางศาสนานั้นได้รับแรงสนับสนุนจาก

ความสามารถของเทววิทยาในการที่จะแปลพระคัมภีร์ออกเป็นภาษาปัจจุบันที่คนธรรมดาสามัญเข้าใจได้ หนังสือจึงมิใช่อักษรอันเป็นเพียงรูปธรรม หนังสือคือสื่อแห่งปัญญา คือ “หนังสือนำเที่ยว” (guide-book) ที่จะนำคนไปสู่อาณาจักรแห่งพระผู้เป็นเจ้าได้ ยิ่งเมื่อมีผู้ประดิษฐ์แท่นพิมพ์ขึ้นมาได้ วัฒนธรรมทางหนังสือ ก็ยิ่งแข็งแกร่งขึ้นทุกที และก็มีได้เป็นเอกลักษณ์ของมนุษยศาสตร์อีกต่อไป

ผู้เชี่ยวชาญทางวัฒนธรรมไทยคงจะสามารถเทียบเคียงตัวอย่างตะวันตกกับแบบอย่างความคิดของไทยได้ และความสำคัญของ “หนังสือ” หรือ “ลายสือ” ก็คงจะมีไม่มรดกที่หมอบรัดเลย์ได้ทิ้งไว้ให้แก่ชาติไทยเป็นแน่ คงจะมีผู้คิดย้อนหลังกลับไปจนถึงพ่อขุนรามคำแหง และก็คงจะมีนักมนุษยศาสตร์ของไทยเป็นจำนวนไม่น้อยที่พร้อมที่จะตีความโคลงบทต่อไปนี้เป็น การแสดงความคิดแบบไทยที่ไม่จำเป็นจะต้องได้รับอิทธิพลจาก “มนุษยศาสตร์” ตามแบบฉบับของตะวันตก

“นานาประเทศล้วน นับถือ
คนรู้หนังสือ แต่งได้
ใครเกลียดอักษรคือ คนป่า
ใครเยาะกวีไซ้ แน่แท้คนคง”

ถึงอย่างไรก็ตาม เราก็คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่ามิตินานาชาติได้เข้ามามีบทบาทในที่นี้แล้ว ความเชื่อมั่นในเรื่องของภาษาในการสื่อสารระหว่างมนุษย์ก็จำเป็นต้องขยายวงจากเรื่องของความสามารถในภาษาแม่ ไม่สู่ความสามารถในด้านของภาษาต่างประเทศด้วย การสื่อสารที่สะดวกที่สุดในประชาคมระดับนานาชาติ

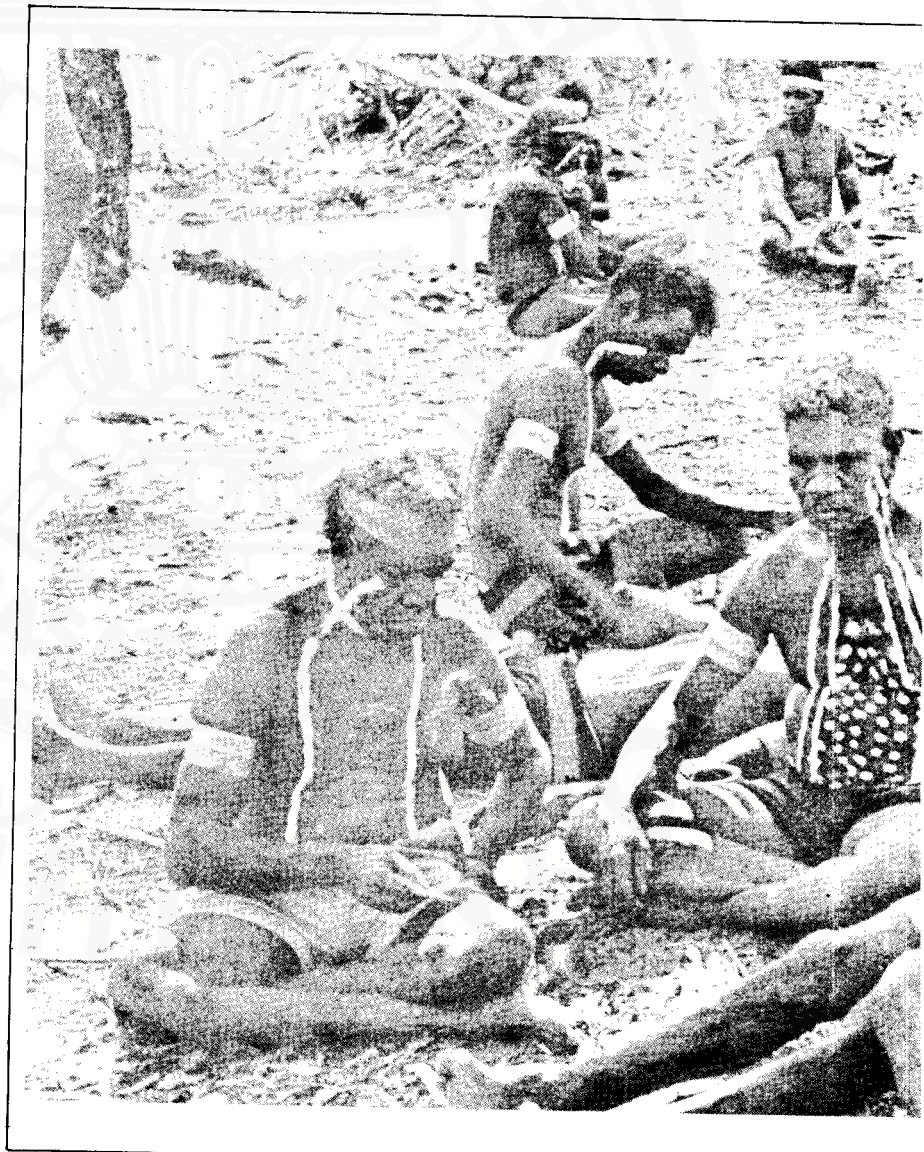
ชาติก็ยังเป็นการสื่อสารด้วยภาษาอยู่
นั่นเอง

สรุปได้ว่ามีวิธีการถ่ายทอดความรู้
ของมนุษยศาสตร์ที่สำคัญที่สุดอย่าง
หนึ่งก็คือการพัฒนาความสามารถใน
การสื่อสารด้วยภาษา ซึ่งในแง่เนื้อหาของ
“วิชาหนังสือ” ซึ่งแต่เดิมเป็น
เอกสิทธิ์ของมนุษยศาสตร์ ก็ได้เข้ามา
ครอบงำศาสตร์อื่นๆ ด้วย แม้แต่นัก
วิทยาศาสตร์ที่ต้องการจะเผยแพร่ผล
การค้นคว้าทดลองของตนก็ยังไม่อยู่ใน
ฐานะที่จะเขียนรายงานของเขาเป็นสูตร
หรือเป็นแผนภูมิได้ทั้งหมด แต่ยัง
จำเป็นต้องรายงานด้วยความเรียง
อยู่ไม่มากนัก ผู้ที่ศึกษาทางศิลปะ
ก็เช่นกันจำเป็นต้องใช้ภาษาเป็นสื่อ
ในการเผยแพร่ความรู้ของเขาในด้าน
ศิลปะ สิ่งที่น่าประหลาดซึ่งเป็นสิ่ง
ที่เลี่ยงไม่ได้ก็คือ ในด้านของวิชาการ
แล้วผู้เชี่ยวชาญด้านจิตรกรรมไม่สามารถ
ที่จะใช้จิตรกรรมเองเป็นสื่อในการ
เขียนประวัติของจิตรกรรมหรือในการ
วิจารณ์งานจิตรกรรม ในทำนองเดียว
กันผู้เชี่ยวชาญด้านการดนตรีก็ไม่สามารถ
ที่จะใช้เสียงดนตรีเป็นสื่อในการพรรณนา
หรือวิจารณ์งานด้านคีตศิลป์ การถ่าย
ทอดความรู้และความคิดก็ยังต้องทำ
ด้วยภาษาอยู่ แม้ว่าจะนำเอาภาพหรือนำ
เอาเสียงดนตรีหรือโน้ตดนตรีมา
ประกอบการเขียนได้ เราก็ทราบกันดี
อยู่ว่าไม่ว่าเราจะมีความสามารถในทาง
ภาษาสักเพียงใดก็ตาม การใช้ภาษา
บรรยายคีตนิพนธ์สักบทหนึ่งก็จะเป็น
การบรรยายที่ไม่มีวันจะสมบูรณ์ไปได้
ตรงข้ามกับความเชื่อของนักปรัชญา
บางคนที่ว่ามนุษย์เราคิดเป็นภาษา
ปฏิกิริยาทางอารมณ์ความรู้สึกที่เรามี

ต่องานศิลปะนั้นมิใช่เป็นปฏิกิริยาที่ก่อ
ตั้งขึ้นมาในรูปของภาษาในชั้นปฐมภูมิ
การที่เราพยายามจะถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก
ออกมาเป็นภาษานั้นก็จัดได้ว่าเป็น
กิจกรรมขั้นทุติยภูมิ นักมนุษยศาสตร์
จำเป็นต้องพัฒนา “เครื่องมือ” ทาง
ภาษาของเขาขึ้นมาให้ดีที่สุดเท่าที่จะ
เป็นไปได้ แต่เขาก็ควรจะสำนึกอยู่
เสมอว่าข้อจำกัดของภาษานั้นมีมาก
และ “คนที่พูดกันแล้วไม่รู้ภาษาคน”
ก็อาจจะยังมีอยู่บนผืนโลกนี้ตลอดไป

6. ความรู้หรือความเห็น

ได้เคยมีตัวอย่างของการโต้แย้ง
ระหว่างนักมนุษยศาสตร์มาแล้วว่า
เรื่องของผิด-ถูกเป็นปัญหาของมนุษย-
ศาสตร์หรือไม่ ประเด็นที่กล่าวมานี้
เป็นประเด็นที่สำคัญยิ่ง เพราะยิ่งใน
วงการการศึกษาแล้วการขาดความกระ
จำงชัดในเรื่องนี้อาจเป็นอันตรายได้
เคยมีครูวรรณคดีบางคนสอนนักศึกษา
ในระดับต้นว่า เรื่องของวรรณคดีนั้น

ไม่มีผิดไม่มีถูก เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความคิดเห็นของบุคคลแต่อย่างเดียว ใครจะคิดอย่างไร จะตีความอย่างไรก็ได้ ในกรณีนี้เราคงจะต้องพยายามแยกให้ออกว่าอะไรเป็นเรื่องของข้อเท็จจริงที่ตรวจสอบได้ อะไรเป็นเรื่องของความเห็นที่ไม่อาจจะหาข้อสรุปที่ตายตัวได้ แม้แต่ในการศึกษาวรรณคดี การแสวงหาความรู้ในลักษณะที่เป็นข้อเท็จจริงก็เป็นสิ่งที่กระทำกันอยู่ ใช่ว่านักวรรณคดีจะศึกษาแต่เฉพาะตัวงาน

และตีความตัวงานไปโดด ๆ โดยไม่พะวงถึงบริบทในทางประวัติศาสตร์เลย ในบางครั้งเราอาจจะตีความวรรณกรรมออกนอกกลุ่มนอกทางไปได้ ถ้าเราขาดความรู้ที่เป็นพื้นเกี่ยวกับบริบทของวรรณคดีนั้น ๆ การเอาชนะ “ความเป็นอื่น” ของวรรณกรรมต่างยุคต่างสมัยหรือต่างชาติต่างภาษาว่าต้องอาศัยเครื่องช่วยที่เป็นข้อเท็จจริง⁸ อาจารย์ทางวรรณคดีผู้หนึ่งได้เคยเล่าไว้ว่าเคยมีผู้มาถามเขาว่าเหตุใดวรรณคดีอเมริกันจึงไม่มียุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) เหมือนกับวรรณคดีของชาติในยุโรป ซึ่งเราก็จำเป็นต้องให้คำตอบที่มีใช่เป็นเรื่องของวรรณคดีโดยตรง แต่เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ หลุมพรางหลุมใหญ่ที่นักมนุษยศาสตร์อาจจะตกลงไปเอง ก็คือความเข้าใจผิดที่ว่า มนุษยศาสตร์เป็นเรื่องของ “affective domain” โดยเฉพาะ หาใช่เป็นเรื่องของ “cognitive domain” ไม่ ถ้าเช่นนั้นประวัติศาสตร์ก็คงจะกลายสภาพเป็นวรรณศิลป์ที่สร้างขึ้นด้วยจินตนาการได้อย่างง่ายดาย (นักประวัติศาสตร์เองก็อาจจะยืนยันได้ว่าการเขียนประวัติศาสตร์ของบาง “สกุล” มีลักษณะที่เป็นวรรณคดีอยู่มาก) ความจริงมีอยู่ว่าการแสวงหา “ความรู้” จากข้อเท็จจริง กับการแสดงความคิดเห็นไม่จำเป็นต้องขัดกันเสมอไป จะขอคัดข้อความตอนหนึ่งจากคำนำของ **The New Cambridge Modern History** (1967) มาประกอบการพิจารณา ดังนี้

“..... ในส่วนที่เกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์นั้น เราอาจยืนยันได้ว่าถ้าประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ มันก็เป็นวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับคุณค่า... หนังสือประวัติ

ศาสตร์ชุดใหม่ของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์เล่มใหม่นี้มีได้มุ่งที่จะเป็นบันไดขั้นแรกที่น่าไปสู่ประวัติศาสตร์ที่อยู่ตัวแล้ว หรือบทคัดย่อ หรือเป็นการลดรูปความรู้ทั้งหลายทั้งปวงที่เกี่ยวกับยุคดังกล่าว หากแต่เป็นแหล่งรวมที่มีเอกภาพของการวินิจฉัยคุณค่าที่เป็นไปตามข้อเท็จจริง... โดยที่มีได้เคยเสื่อมสรุทธากับการแสวงหาความจริง นักประวัติศาสตร์ในยุคแห่งการวิจารณ์ตนเอง สำนักคิดว่าข้อสรุปของเขาไม่จำเป็นจะต้องได้รับการยอมรับโดยทั่วไป และในทำนองเดียวกันก็มิได้หวังว่าสมมุติฐานที่เขาเห็นว่าเป็นหนัปากอกจะต้องเป็นที่ยอมรับเช่นเดียวกัน เขาจะต้องพร้อมที่จะแสดงความคิดของเขาออกมาอย่างเต็มที่ และให้ความเคารพต่อความเห็นที่แตกต่างออกไป ซึ่งเขาไม่อยู่ในฐานะที่จะขจัดให้หมดสิ้นไปได้”⁹

จะเห็นได้ว่าข้อความที่คัดมาข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นถึงวิธีการของมนุษยศาสตร์ได้อย่างชัดเจน ประการแรกข้อเท็จจริงกับการแสดงความคิดเห็นเป็นสิ่งที่ดำเนินไปได้ด้วยกัน และในที่นี้ความคิดเห็นนั้นก็แสดงออกในรูปของการวินิจฉัย แต่ก็เป็นกรวินิจฉัยที่มีรากฐานอันมั่นคง เพราะเป็น “การวินิจฉัยคุณค่าที่เป็นไปตามข้อเท็จจริง” (judgments true to facts) ในประการที่สองจุดมุ่งประสงค์ของวิทยาการนั้นเป็นการแสวงหาความจริง (truth) แต่นักวิชาการย่อมจะต้องใจกว้างพอที่จะรับได้ว่าผู้อื่นคิดไม่เหมือนตน ประการที่สาม เป็นเรื่องของความเชื่อว่าวิทยาการนั้นย่อมจะไปในไม่ถึงจุดที่ “อยู่ตัว” หรือ “อึดตัว” ซึ่งเราอาจจะขยายความต่อไปได้ว่าลักษณะอันไม่คงที่ของ

มนุษยศาสตร์อาจเป็นจุดเด่นของศาสตร์แขนงนี้ก็ได้ ความมีชีวิตชีวาของมนุษยศาสตร์อาจจะมาจากการไปไม่ถึงสัจจะอันเป็นปรมาตม์ เสน่ห์ของมนุษยศาสตร์ก็คือกระบวนการแสวงหาที่อาจจะเป็นไปได้โดยไม่รู้จบสิ้น

7. การตีความและการประเมินคุณค่า

การที่นักประวัติศาสตร์กล่าวถึงจะตีความศาสตร์ของเขาว่าเป็น “วิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับคุณค่า” (science of values) ก็อาจจะเป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่ นักวิชาการทางมนุษยศาสตร์ในสาขาอื่นได้ด้วย อันที่จริงการใช้คำว่า “science” ในบริบทนี้อาจจะเป็นการให้น้ำหนักแก่ค่าอย่างเกินความจริงไปบ้าง คือจงใจให้เป็น **“over-statement”** แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็อาจจะเป็นปัญหาของภาษาอังกฤษเองที่ไม่มีคำที่จะให้ความหมายของ “ศาสตร์” เฉย ๆ (ดังเช่น คำ “Wissenschaft” ในภาษาเยอรมัน) การที่เราจะมาได้เถียงกันว่ามนุษยศาสตร์เป็น “ศาสตร์” ได้หรือไม่ หรือเป็นได้แต่ “ศิลป์” ก็คงจะไม่เกิดมรรคผลอันใด ประเด็นที่สำคัญที่ **The New Cambridge Modern History** ต้องการจะชี้ให้เห็นก็คือว่า ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่มีขอบเขต เนื้อหา และวิธีการที่เป็นของตนเอง จึงนับว่าเป็นศาสตร์ได้ และนอกไปจากนี้ประวัติศาสตร์มิใช่วิทยาการที่หลักหนี่งเรื่องของคุณค่า แต่ในทางตรงกันข้ามเป็น “ศาสตร์” ที่เผชิญหน้ากับเรื่องของคุณค่า โดยทั่วไปแล้ววิทยาการด้านมนุษยศาสตร์สาขาอื่น ๆ ก็ยึดถือหลักการเดียวกัน

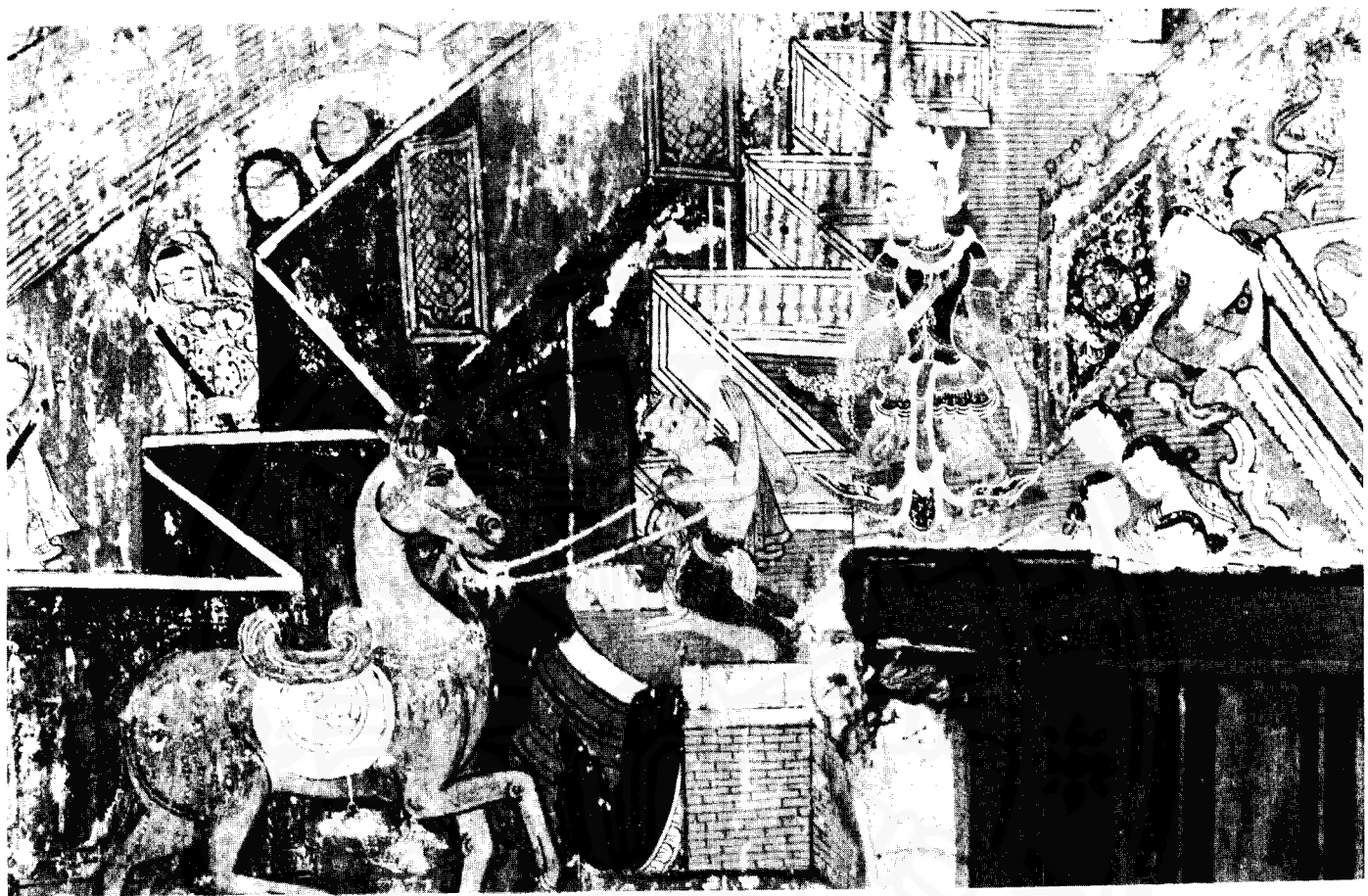
การแสวงหาความรู้ทางมนุษยศาสตร์ก็คือการแสวงหาประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ โดยมนุษย์และเพื่อนมนุษย์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นของบทความนี้ การเรียนการสอนที่ได้ผลที่สุดในทางมนุษยศาสตร์ก็คือระบบติศาปาโมกข์ นั่นคือการถ่ายทอดประสบการณ์ รับประสบการณ์ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ประสบการณ์ใดจะมีผลกระทบในด้านสติปัญญาต่อบุคคลได้ ประสบการณ์นั้นจะต้องมีความหมายต่อบุคคล ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น มนุษยศาสตร์รับทั้งประสบการณ์ปฐมภูมิ คือประสบการณ์จากชีวิตจริง และประสบการณ์ทุติยภูมิ คือประสบการณ์ที่ถ่ายทอดมาใน “ผลงาน” ของมนุษย์ การสื่อ “สารสนเทศ” ระหว่างผู้ให้กับผู้รับจะดำเนินไปได้ก็ต่อเมื่อตัว “สารสนเทศ” นั้นมี “ความหมาย” ในกรณีนี้ผู้รับจะต้องทำความเข้าใจกับตัวสารสนเทศแล้ว “ตีความ” ตัวสารสนเทศนั้นออกมา วิธีการที่ใช้กันมากในการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ก็คือ **“การตีความ” (interpretation)** จนเกิดวิทยาการที่เกี่ยวกับทฤษฎีของการตีความขึ้นมาในวงวิชาการตะวันตกที่เรียกว่า **“Hermeneutics”** ซึ่งก็อาจจะมิใช่ข้อจำกัดอยู่บ้างเพราะเป็นวิทยาการที่เน้นการตีความตัวบท (text) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเทววิทยา กฎหมาย ประวัติศาสตร์ หรือวรรณคดี ทั้งนี้และทั้งนั้นก็เกินไปตามความสำคัญที่คนตะวันตกให้กับ **“วัฒนธรรมทางหนังสือ”**

การตีความในมนุษยศาสตร์นั้นมักจะเป็น **“การตีความเชิงวิจารณ์” (Critical interpretation)** คือตัวผู้รับสารสนเทศจะแสดงความเห็นเชิงวิจารณ์ไว้ด้วย จะขอยกตัวอย่างจากงานคันถ์ว่าเรื่อง

วัฒนธรรมกรรมที่กับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ (2525) ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ มาประกอบการพิจารณาดังนี้

“เหตุผลสำคัญของความนิยมอย่างกว้างของรูปแบบคำประพันธ์ที่เรียกว่ากลอนนี้ก็คือ กลอนเป็นคำประพันธ์ที่มีความสามารถหลากหลาย กล่าวคือสามารถใช้เพื่อแสดงอารมณ์ที่หลากหลายชนิด จะให้งามอย่างขึง ๆ เหมือนกลอนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ก็ได้ให้อ่อนหวานรื่นหูเหมือนกลอนสุนทรภู่ก็ได้ หรือจะให้ดลกลคมคายอย่างของพระมหามนตรี (ทวี) ก็ได้ กลอนเป็นคำประพันธ์ที่ใช้ดำเนินความได้จึงเหมาะสำหรับการเล่านิทานในเสภา นิทานกลอน และบทละคร กลอนใช้เป็นเนื้อสำหรับบทเพลงมโหรีก็ได้สะดวก เพราะไม่มีบังคับจังหวะหนักเบา (กร-ลหุ) สามารถยืดเสียงไปได้ตามทำนองเพลง ทั้งกลอนยังสามารถใช้ในการอธิบายคำรับคำราได้โดยไม่ลำบากด้วย กล่าวคือการแต่งไม่ยากจนต้องหนีไปหาศัพท์ต่างประเทศ ซึ่งทำให้คำรับคำรานั้นเข้าใจได้ยาก จึงปรากฏว่าได้เอากลอนมาแต่งเพื่อเป็นคำรายาว้าง เป็นการบันทึกพระราชปรารภในบางเรื่องไว้บ้าง ตลอดจนคำรับคำราในคำอื่น ๆ ด้วยเหตุดังนั้นจึงเป็นธรรมดาที่การใช้กลอนจะแพร่หลายได้เร็วในนิพนธ์ต่าง ๆ”¹⁰

ข้อความที่อ้างมาข้างต้นนี้ให้ทั้งความรู้และแสดงความเห็นของผู้แต่งเป็นทั้งการตีความปรากฏการณ์ในประวัติของวรรณคดีไทย และเป็นการประเมินคุณค่าปรากฏการณ์นั้นไปด้วยเป็นที่น่าสังเกตว่าการตีความนั้นเป็นการตีความเชิงวิจารณ์ คือมิใช่เป็นการพรรณนาว่าสิ่งใดปรากฏขึ้นหรืออุบัติขึ้นแต่ย้าย

เดียว แต่เป็นการให้ข้อคิดควบคู่ไปด้วย ถึงความเหมาะสมของประเภทของวรรณคดีที่เรียกว่า “กลอน” ความคิดเชิงวิจารณ์กับการประเมินคุณค่านั้นจะแยกออกจากกันได้ยาก (ซึ่งก็ตรงกับทฤษฎีของมนุษยศาสตร์บาง “สำนัก” ว่า การวิจารณ์กับการประเมินคุณค่านั้นเป็นกิจกรรมเดียวกัน) ข้อความบางตอนอาจทำหน้าที่ได้ทั้ง 2 อย่าง เช่น ตอนที่กล่าวว่า “แต่ยังไม่ยากจนต้องหนีไปหาศพท์ต่างประเทศ ซึ่งทำให้ด่ารับคำรำนันเข้าใจยาก” อาจถือได้ว่าเป็นทั้งการวิจารณ์และการประเมินคุณค่า และคุณค่าที่ผู้แต่งต้องการจะชี้ให้เห็นก็คือลักษณะ “สารพัดช่าง” ของฉันท-

ลักษณ์ไทยแบบนี้ ซึ่งเราอาจจะจัดได้ว่าเป็นคุณค่าที่ผูกติดอยู่กับหน้าที่ (function) ของมัน

เรื่องของวิธีการประเมินคุณค่านั้น เป็นสิ่งที่ซับซ้อน และโต้แย้งได้เสมอ นักมนุษยศาสตร์อาจจะประเมินคุณค่าตามเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างไม่ตายตัวนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะหรือธรรมชาติของพฤติกรรมหรือตัวงานเอง ไม่มีผู้ใดสามารถที่จะกล่าวได้ว่าเกณฑ์ใดใช้ได้ดีที่สุดในทุกกาลเทศะ เกณฑ์ที่ใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไปก็เห็นจะได้แก่เกณฑ์ที่เกี่ยวกับความถูกต้องในทางศีลธรรม หรือลักษณะอันเป็นสัจธรรม หรือความงาม หรือความเพลิดเพลิน หรือประโยชน์

ใช้สอย” ข้อพึงสังเกตเกี่ยวกับวิธีการทางมนุษยศาสตร์ก็คือ การไม่นิยมตั้งเกณฑ์ไว้ล่วงหน้า (a priori criteria) หรือการเลือกเฟ้นทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งไว้ล่วงหน้าเพื่อเป็นเกณฑ์ในการศึกษาปัญหา แต่ข้อจำกัดของมนุษยศาสตร์นั้นเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัด “เครื่องมือ” ที่ใช้วัดประสบการณ์ก็ดี พฤติกรรมก็ดี หรืองานศิลปะก็ดี ก็คือตัวมนุษย์เอง ความเที่ยงตรง และความแม่นยำของการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ จึงเป็นสิ่งที่เราเรียกร้องจากมนุษยศาสตร์ไม่ได้ แต่ความลึกซึ้งในเรื่องของการมองโลก ความสามารถในการประเมินคุณค่า อาจจะเป็นสิ่งที่ชดเชยความผันแปรของ

ลักษณะอัตนัยของวิธีการทางมนุษย-
ศาสตร์ได้อย่างคุ้มค่า สิ่งที่น่ามนุษย-
ศาสตร์ไม่ควรจะลืมก็คือว่าเรื่องของ
คุณค่านั้นจะพิจารณาแต่เพียงในแง่ของ
สุนทรียศาสตร์เท่านั้นไม่ได้ ในท้ายที่
สุดแล้ววิทยาการที่เป็นตัวกำกับการ
ศึกษาเรื่องคุณค่าที่สำคัญที่สุดก็คือ
จริยศาสตร์นั่นเอง

ข้อสรุปที่ได้จากการพิจารณาเรื่อง
วิธีการของมนุษยศาสตร์ อาจจะเป็น
ไปในลักษณะกว้าง ๆ ได้ดังนี้

1. เนื่องจากการจำแนกวิชาที่ใช้
กันอยู่ในประเทศไทยในปัจจุบัน เป็น
ไปตามแบบอย่างของตะวันตก การศึกษา
ลักษณะของ “ความเป็นอื่น” ของวัฒน-
ธรรมตะวันตก อันเป็นรากฐานของ
มนุษยศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะ
เมื่อเรารู้ว่าแบบแผนของตะวันตกเป็น
อย่างไร แล้วเราก็อาจจะคิดหาแนวทาง
ที่เหมาะสมสำหรับวงวิชาการของไทย
ขึ้นมา ซึ่งอาจจะเป็นไทจากระบบของ
ตะวันตกก็ได้

2. ระบบการศึกษาเพื่อทวาราษฎร์
มิใช่เป็นระบบดั้งเดิมของมนุษยศาสตร์
การถ่ายทอดวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์
ด้วยวิธีการของการศึกษาอย่างเป็นทางการ
(formal education) อาจจะไม่
ได้ผลเท่าที่ควร การสร้างสภาวะแวดล้อม
ทางวัฒนธรรมที่เอื้ออำนวยให้คน
ได้สัมผัสกับคนในด้านปัญญาความคิด
ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่อกัน อาจ
จะได้ผลดีกว่าวิธีการที่เหมาะสมที่สุด
ของการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์คือ
การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ (in-
formal education)

3. การมุ่งศึกษามรดกทางวัฒน-
ธรรม การเน้นความสำคัญของการ
ศึกษา “ผลงาน” ของมนุษย์เป็นประ-
เพณีของมนุษยศาสตร์ที่รับสืบทอด
กันเป็นเวลานาน การนำเทคโนโลยี
เข้ามาสนับสนุนประเพณีดังกล่าวมีทั้ง
ข้อดีและข้อเสีย มนุษยศาสตร์ไม่ควร
จะถอยห่างจากโลกแห่งความเป็นจริง
จนเกินไป ชีวิตจริงกับประสบการณ์

ทาง “หนังสือ” จะต้องเอื้อต่อกัน การ
เดินทางกลับไปสู่ *ปฐมภูมิ* อันได้แก่ตัว
มนุษย์ในบริบทของชีวิตจริง จึงควรจะ
ได้รับการสนใจเป็นพิเศษ

4. การแสวงหาสภาวะปรนัยใน
เชิงวิทยาศาสตร์ (scientific objectivity)
มิใช่วัตถุประสงค์ของการศึกษาทาง
มนุษยศาสตร์ การแสวงหาความหมาย
และคุณค่าของชีวิตเป็นจุดประสงค์
หลักของมนุษยศาสตร์ ซึ่งไม่ปฏิเสธ
ลักษณะอันเป็นอัตนัยของตัวมนุษย์

5. มนุษยศาสตร์เป็นกระบวนการ
ขัดเกลาทางวัฒนธรรมที่ยึดตัวมนุษย์
เป็นหลัก ศาสตร์แขนงนี้จะเจริญหรือ
เสื่อมขึ้นอยู่กับภูมิภาวะในทางปัญญา
ของนักมนุษยศาสตร์เอง ในท้ายที่สุด
แล้ววิทยาการที่จะต้องทำหน้าที่เป็น
ตัวกำกับให้มนุษยศาสตร์ดำรงอยู่ก็คือ
ปรัชญาด้านจริยศาสตร์นั่นเอง

เชิงอรรถ

1. ใน : เจตนา นาควัชร, *ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์*, 2524, หน้า 190
2. อ้างตาม : *The Humanities in American Life : Report of The Commission on the Humanities*; University of California Press, 1980, p. 63
3. T.S. Eliot : *The Sacred Wood*, London : Methuen. 1960, p. 49
4. พระศรีวิสุทธิโมลี : พุทธธรรม, ใน : *วรรณไวทยากร โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์* 2514, หน้า 50
5. ดู : เจตนา นาควัชร, *พื้นฐานการวิจัยทางมนุษยศาสตร์*, ใน : *ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์* หน้า 222
6. Roger Scruton : *Humane Education*, in : *The American Scholar*, Autumn 1980, p. 489
7. Ernst Robert Curtius : *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, 3 Auflage, 1961, p. 24
8. ในเรื่องเกี่ยวกับ “ความเป็นอื่น” ดู : เจตนา นาควัชร, *ความคิดเรื่อง “ความเป็นอื่นในการศึกษาวรรณคดี* ใน : *ภาษาและหนังสือ*, เมษายน-กันยายน 2525, หน้า 22-40
9. *The New Cambridge Modern History*, 1967, Vol. 1, xxxiv
10. นิธิ เอียวศรีวงศ์, *วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์*, เอกสารวิชาการหมายเลข 20, สถาบันไทย-คดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525 หน้า 34
11. Manon Maren-Grisebach : *Theorie und Praxis literarischer Wertung*, München : Francke Verlag, 1974, p. 9